

1. FIATALOK A MUNKAPIACON ÉS AZ ISKOLÁBAN – VÁLTOZÁSOK 2002 ÉS 2018 KÖZÖTT

CSILLAG MÁRTON, SCHARLE ÁGOTA, MOLNÁR TAMÁS
& TÓTH ENDRE

A fiatalok iskolázottsága és munkapiaci lehetőségei több szempontból is kiemelt figyelmet érdemelnek. Egyrészt, a pályakezdő generáció jellemzői előre vetítik a munkakínálat nagyságában, összetételében és minőségében várható változásokat, ami pedig kihat a gazdasági növekedésre is. Tanulási és szakmaválasztási döntései elősegíthetik a munkakínálat alkalmazkodását a munkáltatók változó igényeihez. Másrészt, az iskolából kilépő fiatalok az idősebb munkavállalókhoz képest kevesebb információval és tapasztalattal rendelkeznek, és több segítséget igényelnek az álláskeresésben és a munkába állásban. Az EU Ifjúsági Garancia Programja elvárja (és finanszírozza), hogy a tagországok biztosítsák ezt a segítséget (*EU Tanácsa*, 2013). Ezeknek a szolgáltatásoknak a megtervezéséhez is szükség van alapos elemzésekre. Végül, a nemzetközi szakirodalomban jól alátámasztott tény, hogy a pályakezdés korai szakaszában megtapasztalt hosszabb munkanélküliség a későbbi életszakaszokban is rosszabb elhelyezkedési esélyeket és béreket eredményezhet (például *Bell–Blanchflower*, 2011, *Burgess és szerzőtársai*, 2003). Magyarországon a 2008-as válság és az ezt követően felgyorsuló migráció mellett 2010 után a közoktatás és a szakképzés is számos reformon esett át: mindez különösen indokoltá teszi a fiatalok munkapiaci kilátásainak vizsgálatát.

Munkapiaci trendek régiós összevetésben

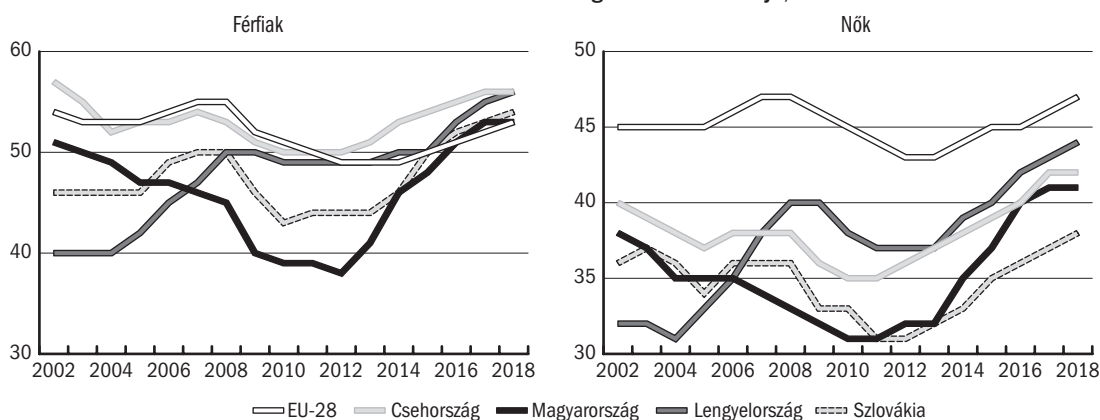
A fiatalok foglalkoztatása és munkanélkülisége nagyrészt kedvezően alakult az elmúlt években, míg az iskolázottsági mutatók inkább romlottak, különösen az Európai Unióban megfigyelt trendekhez képest.¹ A 15–29 évesek foglalkoztatási rátája a válság idején nagymértékben lecsökkent: mélyen az uniós átlag alatt, a visegrádi országok között a legalacsonyabb volt (*I.I. ábra*). Az elmúlt években megfigyelt gyors növekedéssel 2016-ra ez a lemaradás lényegében eltűnt. Ezek a tendenciák mindkét nemre jellemzők, de a férfiak esetében a válság alatti csökkenés és az azt követő emelkedés is erőteljesebb volt. Ebben a kínálati oldali változások is szerepet játszhattak: erre utal, hogy a 2012 utáni emelkedés gyorsabb volt, mint a 30–34 évesek csoportjában.²

A munkanélküliség is követte a gazdasági ciklus alakulását, azaz a válság előtt lassan nőtt, a válság idején megugrott, majd a fellendülés során gyorsan csökkent. A visegrádi országok (és az uniós átlag) között itt nem látunk nagy különbségeket, kivéve a cseh adatot, amely valamelyest kedvezőbben alakult, mint a régió többi országában.

1 A magyar adatokat a visegrádi országokhoz és az Európai Unió átlagához hasonlítjuk: a nemzetközi adatokat úgy tekintjük, mint az elvileg elérhető javulás indikátorait, amelyekhez képest értékelhetjük a magyarországi fejleményeket. A fejezetben tárgyalt folyamatokat részletesebben is bemutatja *Csillag és szerzőtársai* (2019).

2 A 30–34 éves férfiak foglalkoztatási rátája 2012 és 2018 között 85 százalékról 92 százalékra, míg a 15–29 éveseké 38 százalékról 53 százalékra nőtt.

1.1. ábra: A 15–29 éves férfiak és nők foglalkoztatási rátája, 2002–2018

Megjegyzés: A közfoglalkoztatottakat is tartalmazza.

Forrás: Eurostat.

A nem tanuló, nem dolgozó (NTND) fiatalok aránya a 15–29 éves férfiak esetében a munkanélküliséghez hasonlóan alakult: a válság idején az Európai Unió és a visegrádi négyek átlagát is meghaladva, 14 százalékos fölé emelkedett, majd az utóbbi években a többi országhoz képest is gyors csökkenést mutatott, és 2018-ra 7,5 százalékra csökkent. A nők esetében is látható, de gyengébb a gazdasági ciklus hatása és náluk kisebb volt az utóbbi években megfigyelt javulás, így a NTND-arány nemzetközi összehasonlításban magas maradt (Mascherini és szerzőtársai, 2017). A magyar adat 2018-ban 18,6 százalék volt, míg az EU28 átlaga, illetve a cseh és a lengyel mutató sem haladta meg a 16,5 százalékot.

A képzésben részt vevők arányában eltérő tendenciákat látunk a régióon belül és az Európai Unióban. Magyarországon és Szlovákiában a tanulók aránya is a gazdasági ciklus alakulását követte: a válság idején magas volt (67–68 százalék körül mozgott), majd a fellendülés idején csökkenésnek indult, és Magyarországon 60–61 százalék környékére csökkent, Szlovákiában is csak 2017-ben kezdett ismét nőni. Lengyelországban (ahol a válság idején nem csökkent a foglalkoztatás) egészen 2018-ig csökkent a tanulók aránya, míg Csehországban és az Európai Unió átlagában végig növekedést látunk. A magyar mutató az EU28 átlagától (67 százalék) 7 százalékponttal, a cseh mutatótól (70 százalék) 10 százalékponttal maradt el 2018-ban. Míg tehát a foglalkoztatás és a munkanélküliség kedvezően alakult, a tanulók arányának csökkenése kedvezőtlen irányban tér el az uniós trendektől.

A fiatalok munkapiaci kimeneteit alakító folyamatok

A foglalkoztatási ráta több okból is emelkedhet. Kedvező fejlemény, ha a pályakezdők és a fiatal munkanélküliek gyorsabban találnak munkát, vagy ha a kisgyermekes anyák hamarabb térnek vissza a munkapiacra, hiszen ez azt

jelenti, hogy lerövidült a munkavégző képességet erodáló munkanélküli vagy inaktív időszak. Az álláskeresést segítő szolgáltatások szerepét a Közelkép 5. fejezete mutatja be.

A munkakínálatot befolyásoló demográfiai trendek szerepe sem elhanyagolható. A születésszám csökkenése növelheti a foglalkoztatást, illetve az is, ha a nagyobb aktivitású huszonéves évjáratok népesebbek, mint a kisebb aktivitású tizenéveseké.

Kevésbé kedvező, ha a foglalkoztatás azért nő, mert a fiatalok idő előtt otthagyják az iskolát, és kevesebben tanulnak tovább közép- és felsőfokon (lásd 2.5 alfejezet). Ez ugyanis azt jelenti, hogy ezeknek az évjáratoknak az emberi tőkéje (és ebből következően az átlagos termelékenysége) összességében alacsonyabb lesz, amit a felnőttképzésben később már költséges korrigálni.

Végül nem mindegy, hogy a foglalkoztatás bővülése milyen munkaformákban jelentkezik. A fiatalok életpályáját és a gazdaság növekedését tekintve is kedvezőbb, ha ezek stabil, tanulásra, a készségek fejlesztésére lehetőséget adó munkahelyek. Ha a bővülés jellemzően alkalmi, átmeneti munkaformákban, határozott idejű szerződésekben vagy közfoglalkoztatásban történt, akkor ez kedvezőtlen is lehet. Ha ugyanis a fiatalok hosszú időt töltenek olyan munkahelyen, ahol nincs lehetőség sem az előrelépésre, sem a tanulásra, az egész későbbi pályájuk során alacsonyabb termelékenységet és béreket eredményezhet – ezt vizsgálja a Közelkép 3.3 és 5.5 alfejezete.

Külön figyelmet érdemel a foglalkoztatás drasztikus csökkenése a válság éveiben: ez azzal járhat, hogy azok a generációk, amelyek a válság idején léptek be először a munkapiacra, egész későbbi életük során viselik ennek következményeit. Ezzel a kérdéssel a Közelkép kötet 4. fejezetében foglalkozunk majd részletesen.

Munkapiaci helyzet korcsoport szerint

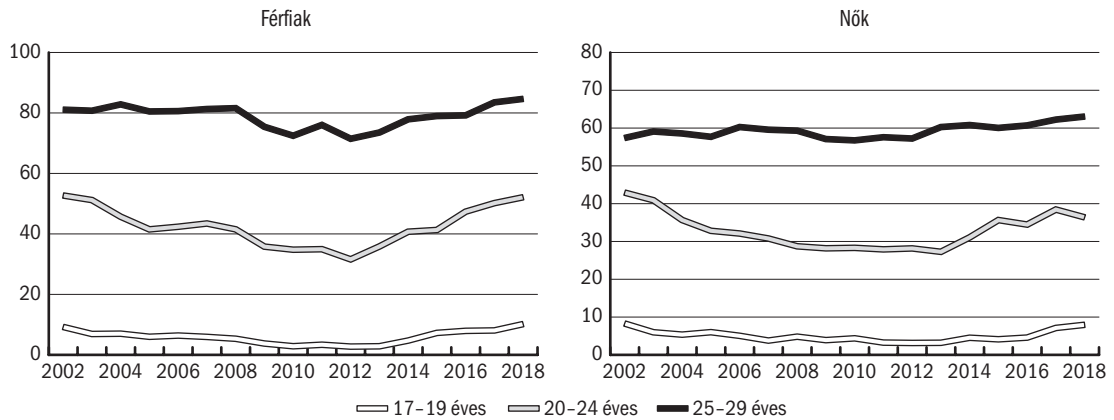
Egy lépéssel közelebb juthatunk a megfigyelt tendenciák megértéséhez, ha nemek és korcsoport szerint bontva vizsgáljuk a foglalkoztatottság és az iskolázottság alakulását (1.2., 1.3. és 1.4. ábra). A foglalkoztatási mutató javulásának pontosabb megítélése érdekében a KSH munkaerő-felmérése alapján kiszámoltuk a foglalkoztatottsági rátákat az elmúlt 15 évre úgy is, hogy a foglalkoztatottak köréből kivettük a közmunkásokat (hiszen ők nem az elsődleges munkapiacra dolgoznak),³ valamint azokat, akik a munka mellett nappali tagozaton tanulnak, és azokat a gyesen vagy gyeden lévőket is, akik távol voltak a munkájuktól. Nem tanuló, nem dolgozó (NTND) fiatalnak azt tekintettük, aki nem foglalkoztatott (kivéve, ha közmunkás), és nem tanul sem nappali, sem más tagozaton, iskolarendszerű vagy iskolarendszeren kívüli oktatásban.

A 1.2., 1.3. és 1.4. ábrán korcsoport szerint mutatott idősorokból is jól láthatóan kirajzolódik a 2008-as válság munkapiaci hatása, különösen a férfiak

³ A közfoglalkoztatottak aránya nem jelentős a fiatalok körében. A 17–19 évesek 1–1,5 százaléka dolgozik ebben a formában, a 20–24 éves férfiak körében a legmagasabb, 3 százalék körüli ez az arány.

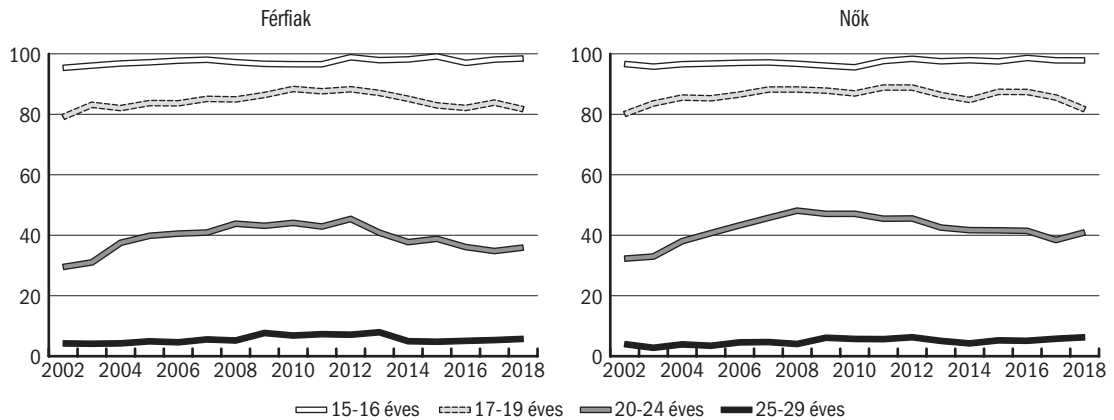
munkapiaci esélyeire. A válság éveiben a 20–29 éves férfiak foglalkoztatási rátája csökkent, a nappalin tanulók aránya változatlan maradt, és egyre nőtt a nem tanuló, nem dolgozó csoport aránya. A fellendülés időszakában a foglalkoztatási ráta és a NTND-arány is gyors javulást mutat. A 20–29 éves nők mutatói a férfiakéhoz nagyjából hasonlóan alakultak, kivéve, hogy a válság idején kevésbé csökkent körükben a foglalkoztatottak aránya. A 25–29 éves nők esetében minden mutatóban kisebb a válság hatása, amit az iskolázottság szerinti összetétel javulása vagy a gyermekvállalás életkorának kitolódása is magyarázhat.

1.2. ábra: Foglalkoztatási ráta, életkor és nem szerint, 2002–2018

Forrás: KSH II. negyedévi munkaerő-felmérései alapján saját számítások.

1.3. ábra: Nappali tanulók aránya, korcsoportonként, 2002–2018

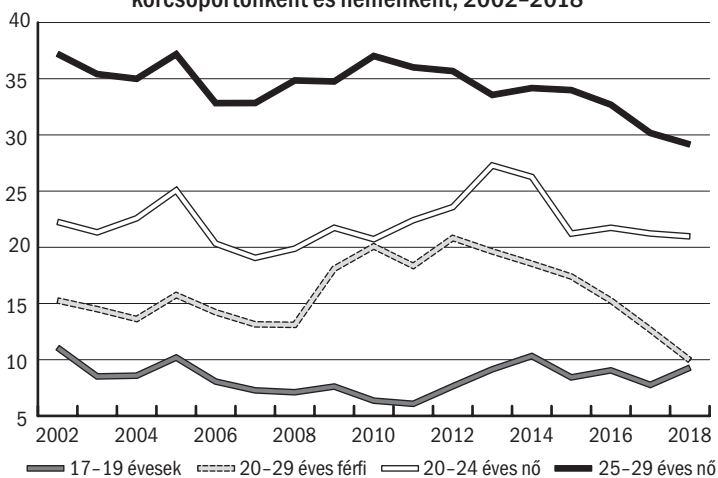

Forrás: KSH II. negyedévi munkaerő-felmérései alapján saját számítások.

Az is egyértelmű, hogy a válság idején lelassult, 2012-től pedig megfordult az iskolázottság korábbi, folyamatosan javuló trendje, amit részben a fellendülő munkaerő-kereslet, részben szakpolitikai intézkedések (az oktatás

centralizációja, kötelező iskoláztatási kor csökkentése, a középfokú képzés átalakítása, az állam által finanszírozott felsőoktatási férőhelyek csökkentése) magyarázhatnak. Az utóbbi években a 17–19 és a 20–24 éves korcsoportban is csökkent a nappalin tanulók aránya, legnagyobb mértékben a 20–24 éves férfiak esetében, akik körében 2012 és 2017 között 10 százalékpontot esett a mutató.

1.4. ábra: Nem dolgozó és nem tanuló (NTND) fiatalok aránya, korcsoportonként és nemenként, 2002–2018

Forrás: KSH II. negyedévi munkaerő-felmérései alapján saját számítások.

A válság hatására utal a NTND-fiatalok összetételének alakulása is: a rövidebb-hosszabb ideje állást kereső, illetve a reményvesztett⁴ inaktívok csoportjába sorolt fiatalok aránya 2012 és 2017 között 25 százalékponttal csökkent. A kedvezőtlen gazdasági helyzetű régiókban azonban továbbra is magas maradt a tartós munkanélküli és (vagy) reményvesztett fiatalok aránya. Ennek okait az 5.1. és a 6.2 alfejezet taglalja.

Az iskolai végzettség és a tapasztalat kereseti hozama

Az iskolai végzettség kereseti hozama valamelyest átrendeződött a 2002 és 2016 közötti időszakban, de olyan mértékű hozamcsökkenés nem történt, ami megmagyarázná a továbbtanulásban 2012 után megfigyelt visszaesést. A diploma bérelőnye csökkent – különösen a pályakezdők esetében –, de továbbra is jelentős maradt (1.1. táblázat). A diplomások relatív bérét számos tényező befolyásolta ebben az időszakban, amelyek mind a bérelőny szűkülésének irányába mutattak. Egyrészt a korábbi felsőoktatási expanzió, illetve a bolognai reform nyomán nőtt a diplomás munkavállalók kínálata, és emelkedett a hároméves képzés után állást keresők aránya. Másrészt az alap- és középfokú végzettségűekre vonatkozó minimálbér és a garantált bérminimum folyamatosan emelkedett (vö. 5.4. alfejezet). Végül, a legfelső szja-kulcs meg-

⁴ A csoportosítás a Eurofound módszerét követi (bővebben lásd az 5.1. alfejezetben) (Mascherini–Ledermaier, 2016).

szüntetése is visszafoghatta a diplomások bruttó átlagbérének emelkedését.⁵ A tapasztalat keresetekben betöltött szerepe viszont felértékelődött a diplomások (különösen a férfiak) esetében. Ezeket a fejleményeket a 2. fejezet és a 7.3. alfejezet vizsgálja részletesebben.

1.1. táblázat: A pályakezdők havi bruttó reálkeresetei a versenyszférában, iskolai végzettség, nem és munkatapasztalat szerint, 2012, 2016

	Férfiak		Nők	
	0-1 év	5 év	0-1 év	5 év
tapasztalat				
2012				
Alapfokú	102 896	108 438 (105%)	98 238	103 161 (105%)
Szaktanús	106 785	115 290 (108%)	100 451	105 162 (105%)
Középfokú	120 963	135 520 (112%)	117 393	127 494 (109%)
Felsőfokú	246 253	283 602 (115%)	193 447	230 372 (119%)
2016				
Alapfokú	151 854	157 430 (104%)	155 887	157 099 (101%)
Szaktanús	164 994	173 246 (105%)	155 771	159 826 (103%)
Középfokú	179 216	194 712 (109%)	159 898	172 331 (108%)
Felsőfokú	244 920	323 837 (132%)	214 871	264 046 (123%)

Megjegyzés: A százalékos értékek a pályakezdőkhöz viszonyított kereseti előnyt fejezik ki (0-1 év tapasztalat = 100%).

Forrás: NFSZ Bértarifa-felvétel, saját számítások.

Összetétel- és külső hatások szerepe a foglalkoztatás és a NTND arány változásában

A munkapiaci és iskolázottsági mutatók fent bemutatott aggregált változását hosszabb távú demográfiai trendek, szakpolitikai lépések és a gazdasági környezet is alakítja. A foglalkoztatási ráta növekedését és az NTND-arány utóbbi időben tapasztalt jelentékeny csökkenését például nemcsak a gazdasági fellendülés, hanem az iskolázottság (lassuló) javulása is elősegíthette.

Ezeknek a főbb hatásoknak a relatív jelentőségét a tényezőkre bontás módszerével mutatjuk meg. Elemzésünkben a későbbi éveket a fiatalok 2002-es munkaerőpiaci kimeneteihez viszonyítjuk. Három kulcsévet vizsgálunk meg: 1.) 2007-et, a gazdasági válságot megelőző utolsó évet; 2.) 2012-öt, amely a gazdasági válság mélypontját jelentette a fiatalok foglalkoztatottságának szempontjából; 3.) 2017-et, a rendelkezésünkre álló legutolsó évet.

A tényezőkre bontás során a KSH munkaerő-felmérésének II. negyedévi hullámait használtuk; és figyelembe vettük az iskolai végzettséget, öt csoportra bontva,⁶ három korcsoportváltozót, végül pedig a hét (NUTS2) régiót, és az elemzést nemenként külön-külön végeztük. A foglalkoztatás elemzésénél a közfoglalkoztatottakat nem dolgozónak tekintettük (hiszen nem piaci munkát végeznek), de nem számoltuk a NTND-fiatalok közé. Oaxaca-Blinder-féle dekompozíciós eljárást használtunk, amely két részre bontja az adott évpár közötti (százalékpontban kifejezett) változást. Az összetétel-komponens azt

⁵ A személyi jövedelemadó 2011 előtt többkulcsos volt (a legfelső sávban, 5 millió forint éves jövedelem felett 32 százalék), ezt váltotta fel az egységes 19 százalékos kulcs.

⁶ Az öt csoport: általános iskolai végzettség, szakiskolai végzettség, érettségi szakma nélkül, érettségi szakmával, felsőfokú végzettség.

mutatja meg, hogy a népesség életkor, iskolázottság és lakóhely szerinti összetételében mért eltérés mennyit magyaráz a NTND- és a foglalkoztatási rátában megfigyelt különbségből. A paraméterhatás minden egyéb változás hatását ragadja meg.

Eredményeinket az 1.2. és az 1.3. táblázatban foglaltuk össze, ahol közöljük a NTND- és a foglalkoztatási arány változását százalékpontban mérve. Szintén százalékpontban kifejezve mutatjuk be, hogy mennyit magyaráz az összetétel-változás és ezen belül is a fiatalok iskolázottság szerinti összetételének változása, illetve hogy mi tulajdonítható az egyéb gazdasági tényezőknek (ezt a paraméterhatás jeleníti meg).

1.2. táblázat: A 15–29 éves népesség foglalkoztatási arányának tényezőkre bontása, 2002–2017 (százalékpont)

	Férfi			Nő		
	2007	2012	2017	2007	2012	2017
Teljes különbség	-3,91	-14,06	-0,42	-4,36	-7,52	-0,09
Összetételhatás	-2,93	-6,25	-4,55	-0,89	-1,69	-1,26
Ebből: iskola	-2,61	-4,54	-4,38	-0,69	-0,80	-1,20
Paraméterhatás	-0,98	-7,82	4,13	-3,47	-5,84	1,17

Forrás: KSH II. negyedévi munkaerő-felmérései alapján saját számítások.

1.3. táblázat: 15–29 éves népesség NTND-arányának tényezőkre bontása, 2002–2017 (százalékpont)

	Férfi			Lány		
	2007	2012	2017	2007	2012	2017
Teljes különbség	-3,32	0,95	-5,78	-5,53	-4,09	-7,47
Összetételhatás	-0,61	-1,03	-1,06	-1,34	-2,88	-2,29
Ebből: iskola	-0,34	-0,61	-1,04	-1,13	-1,81	-2,22
Paraméterhatás	2,71	-1,99	-4,72	-4,19	-1,20	-5,18

Forrás: KSH II. negyedévi munkaerő-felmérései alapján saját számítások.

A foglalkoztatottság 2002 és 2017 közötti változásait elsősorban a gazdasági folyamatok mozgatták, a fiatalok iskolázottság szerinti összetétele kisebb szerepet játszott, különösen a nők esetében.⁷

Az NTND-arány csökkenésében viszont számottevő és időben növekedő szerepe volt annak, hogy a fiatal nők átlagos iskolai végzettsége emelkedett (ami önmagában is több mint 2 százalékponttal csökkentette volna az NTND-arányt). Ugyanakkor a 2017-ben tapasztalható, körülbelül 7 százalékponttal alacsonyabb NTND-arányból több mint 5 százalékpontot magyaráznak a gazdasági és társadalmi folyamatok, amelyek adott iskolázottsági és korcsoporton belül is javuló NTND-helyzethez vezettek. A fiatal férfiak esetében az iskolázottság összetételének javulása csak körülbelül 1 százalékponttal csökkentette a NTND-arányt. A nem tanuló, nem dolgozó fiatalok munkapiaci esélyeit az 5.1. és 5.2. alfejezet vizsgálja részletesebben.

⁷ Az iskolázottság szerinti összetétel a vizsgált időszakban lassuló ütemben ugyan, de végig javult, ami a továbbtanulók arányának emelkedésén keresztül csökkentette a fiatal népességben a foglalkoztatottak arányát (míg a felsőfokú végzettség megszerzése utáni életkorban növeli azt).

Hivatkozások

- BELL, D.–BLANCHFLOWER, D. G. (2011): Young people and the Great Recession. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 27. No. 2. 241–267. o.
- BURGESS, S.–PROPPER, C.–REES, H.–SHEARER, A. (2003): The class of 1981: The effect of early career unemployment on subsequent unemployment experiences. Labour Economics, Vol. 10. No. 3. 291–309. o.
- CSILLAG MÁRTON–MOLNÁR TAMÁS–SCHARLE ÁGOTA–TÓTH ENDRE (2019): [Fiatalok a munkapiacon és az iskolában a 2002 és 2018 közötti időszakban](#). Kutatási jelentés, Budapest Intézet.
- EU Tanácsa (2013): [A Tanács ajánlása az ifjúsági garancia létrehozásáról](#). HL, C 120/01.
- HANUSHEK, E.A.–SCHWERDT, G.–LUDGER WOESSMANN, L.–ZHANG, L. (2017): General Education, Vocational Education, and Labor-Market Outcomes over the Life-cycle. The Journal of Human Resources, Vol. 52. No. 1. 48–87. o.
- MASCHERINI, M.–LEDERMAIER, S. (2016): Exploring the diversity of NTDTs. Eurofound, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- MASCHERINI, M.–LEDERMAIER, S.–VACAS-SORIANO, C.–JACOBS, L. (2017) [Long-term unemployed youth: Characteristics and policy responses](#). Eurofound, Publications Office of the European Union, Luxembourg.